

УДК 364.4-053.9:379.8

DOI <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2026-2-136-141>

Коношенко Сергій Володимирович,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
konoshenko.sergey777@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7727-2897>

Коношенко Наталія Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
konoshenko.natalia77@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7637-8523>

Трубник Інна Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
innatrubnik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6076-430X>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Сьогодні істотно змінилася вікова структура населення, що визначається рівнями народжуваності і смертності, зумовлює частку економічно активного населення, ступінь забезпечення країни трудовими ресурсами. Чисельність літнього населення планети з 1950 року зросла вп'ятеро (Чаграк, 2019). При цьому соціальне здоров'я суспільства вимірюється по відношенню до літніх людей. Поширеною є думка, що соціальний захист літніх людей зводиться лише до турботи з боку медичних установ і служб соціальної підтримки. Проте на практиці основні виклики, з якими стикаються люди похилого віку, переважно пов'язані з цілою низкою депривацій, особливо на соціально-культурному рівні. За таких умов питання пошуку ефективних механізмів і підходів до ресоціалізації літніх людей набуває першочергового значення. Залучення до значущих соціальних спільнот і активна участь у різноманітних формах культурно-дозвіллевої діяльності можуть стати важливим інструментом для подолання депривацій, з якими вони стикаються. Процеси ресоціалізації, своєю чергою, не лише підтримують статусну позицію літньої людини в суспільстві, а й сприяють розширенню її рольових можливостей. Це позитивно впливає на самооцінку, стимулюючи прагнення до самовираження, самореалізації та особистого розвитку. У результаті літня людина перестає бути лише об'єктом суспільного піклування, натомість стаючи активним учасником соціально-культурних взаємовідносин.

Аналіз актуальних досліджень. Особливе значення для дослідження мають роботи, пов'язані з розумінням соціального розвитку людей похилого віку, а також закономірностей соціалізації та ресоціалізації цієї категорії (В. Альперович, І. Беленька, І. Іванова, С. Савченко, Р. Яцемірська), психологічними особливостями людей старших вікових категорій (Т. Дзюба, О. Коваленко, О. Краснова), специфікою навчання людей похилого віку (Т. Боровикова, Н. Ломакіна, Н. Чаграк), організацією соціальних інститутів для пенсіонерів (А. Богуцька, Н. Кабаченко, М. Кухта, В. Робак, Т. Скорик), соціально-педагогічною роботою з людьми похилого віку (О. Беспалько, Л. Завацька, С. Коношенко, А. Рижанова, Л. Тюптя та ін.).

Мета статті. Метою статті є висвітлення технологій соціальної роботи з ресоціалізації людей похилого віку засобами культурно-дозвілєвої діяльності.

Методологія та методи дослідження. Методи узагальнення, аналізу, синтезу, систематизації були використані для теоретичного обґрунтування змісту і технологій соціальної роботи з ресоціалізації людей похилого віку засобами культурно-дозвілєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вікова диференціація людей похилого віку є предметом дослідження багатьох наукових дисциплін: психології, соціальної психології, медицини, геронтології, антропології, соціології, педагогіки, культурної антропології та ін. Основою вікової періодизації є класифікація Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), згідно з якою вік ділиться таким чином: до 44 років уважається молодим; 45-59 років – середній; 60-74 роки – літній; 75-89 років – старечий; люди від 90-100 років і старші – довгожителі.

Науковці справедливо зазначають, що період старості нерозривно пов'язаний із відчуженням особи від соціальної реальності, яка поступово втрачає свою важливість через зниження психофізіологічної та соціокультурної активності. У людей похилого віку спостерігається схильність до пасивного сприйняття зовнішнього світу, що супроводжується зростаючим акцентом на внутрішньому світі. Проте слід зауважити, що цей внутрішній світ зазнає прогресивного звуження в процесі старіння, оскільки ослаблення соціальних зв'язків і спрощення життєвих подій досягають такого рівня, коли вони зводяться до тривіальних ситуацій. У результаті спостерігається переважання індивідуального над соціальним, що визначає тенденцію особистісної ізоляції від суспільного контексту (Іванова, 2023, с. 43).

Ресоціалізація людей похилого віку розуміється нами як соціально-педагогічний процес, що здійснюється за допомогою технологій, які мають організаційно-інструментальний і соціально-культурний ресурс. Вказані ресурси забезпечують умови і створюють передумови до цільового повернення людей похилого віку до соціально активної діяльності та інтеграції в різноманіття культурного життя.

Використання технологій у процесі ресоціалізації літніх людей задає їй цілеспрямований характер, забезпечуючи освоєння таких важливих етапів, як адаптація, інтерналізація, ідентифікація та активна діяльність. Ці ключові компоненти визначають вибір механізмів і технологій для досягнення бажаних результатів. Соціально-культурні технології, у свою чергу, спрямовані на вирішення конкретних проблем у житті людей похилого віку, охоплюючи всі згадані етапи: від адаптації до активної діяльності, яка є основним показником успішної ресоціалізації (Тюптя, Іванова, 2014, с. 102).

Серед відібраних для нашого дослідження технологій, таких як: комунікативні, пізнавальні, креативні, ігрові та релаксаційно-розважальні, єдиним є те, що всі вони спрямовані на вирішення складних психолого-індивідуальних проблем, що виникають тією чи іншою мірою в житті кожної окремої літньої людини і торкаються її життєдіяльності. При комплексному використанні всіх цих технологій процес ресоціалізації може ефективно сприяти вирішенню проблем адаптації та культурної інтеграції людей похилого віку.

Комунікативні технології з цієї точки зору виступають як інструмент для організації комунікативної діяльності, що має на меті розвивати комунікативну культуру людей похилого віку. Це

забезпечує їм можливість ефективно взаємодіяти з різними учасниками спілкування, використовуючи широкий спектр мовних форм і засобів. На індивідуально-особистісному рівні такі технології сприяють формуванню, підтримці та посиленню рівня комунікативної культури, уже досягнутого завдяки життєвому досвіду. У повсякденному житті літніх людей ця культура найчастіше проявляється у монологічних формах висловлювання. Вона охоплює знання та навички, необхідні для підготовки і проголошення різноманітних висловлювань – від повсякденних до урочистих або розважальних. Літні люди, як суб'єкти мовної діяльності, мають будувати ефективну комунікацію з іншими, володіти прийомами мовного впливу, вміти переконувати, а також передавати слухачеві свої емоції й почуття. На міжособистісному та міжгруповому рівнях комунікативні технології реалізуються найбільш повно через спілкування, яке здобуває особливе значення у житті людей поважного віку. Воно допомагає їм долати почуття меншовартості, зменшує відчуття ізоляції, знижує рівень емоційної вразливості, сприяє подоланню невротичних станів і створює основу для душевної рівноваги через осмислення себе як «рівного серед рівних». Спілкування також формує сприятливе комунікативне середовище, що сприяє розвитку емоційної чуйності, соціального сприйняття, глибшої інтеракції й відкритості в стосунках (Коношенко, 2017).

Розв'язання проблем, із якими стикаються люди похилого віку, цілком можливе за допомогою *пізнавальних технологій*. Ці технології спрямовані на те, щоб допомогти літнім людям освоїти нові знання про соціальні зміни, опанувати сучасні досягнення в науці, техніці та мистецтві, а також здобути навички використання інформаційних комунікацій. У результаті, старші покоління отримують інструменти не лише для спілкування з навколишнім світом, але й для вирішення своїх повсякденних проблем. Серед таких завдань – запис на прийом до лікаря, отримання консультацій з житлово-комунальних питань, організація зв'язку з родичами, які мешкають в інших містах або навіть за кордоном, через використання сучасних інтернет-технологій (Чаграк, 2019, с. 87). Ключовим аспектом застосування пізнавальних технологій у цьому контексті є надання педагогічної підтримки. Це включає вибір навчальних методів, які найкраще відповідають потребам людей похилого віку, враховуючи їхні індивідуальні особливості та вплив вікових, психологічних і фізіологічних змін на засвоєння нового матеріалу. Особливу увагу слід приділяти розвитку комп'ютерної грамотності, щоб забезпечити легке і зрозуміле освоєння цих навичок навіть для тих, хто раніше не мав досвіду роботи з сучасними технологіями.

Креативні технології відкривають величезні можливості для розкриття творчого потенціалу літніх людей. Їхня універсальність полягає в доступності для всіх, незалежно від соціального чи економічного статусу. Вони охоплюють широкий спектр занять для аматорів – від прикладної творчості та різних видів мистецтва до науково-технічної діяльності. Участь у творчих заняттях допомагає літнім людям зменшувати прояви депривації, оскільки вони отримують потужний позитивний психологічний заряд. Це, у свою чергу, сприяє покращенню як психічного, так і фізичного стану, наприклад, завдяки таким активностям, як заняття бальними танцями. Сьогодні активно використовуються креативні технології, зокрема естетотерапія, включно з музикотерапією. Інструменти емоційного впливу через різні види мистецтва стають важливими не лише для оздоровлення організму, а й для сприяння розвитку естетичної культури серед людей похилого віку. Творчість демонструє багатофункціональність, стаючи засобом гармонізації життя та всебічного розвитку особистості літніх людей (Кухта, 2018).

Комунікативні, пізнавальні та креативні технології гармонійно поєднуються з *ігровими технологіями*, які мають унікальний потенціал для ресоціалізації людей літнього віку. Гра є настільки універсальною за своєю природою, що вона не визнає вікових обмежень і залишається актуальною як для дітей і підлітків, так і для старших поколінь. Розглядаючи сутність гри, можна відзначити її активний, діяльнісний характер, що проявляється в імітації або моде-

люванні різних форм людської діяльності у невимушеній манері. Саме це здатне привнести у повсякденність літніх людей радість, розваги й емоційне піднесення, викликаючи відчуття причетності до життя, його динаміки та руху.

Гра та спілкування водночас слугують містком між людиною та суспільством, сприяючи інтеграції в існуючі норми та традиції. Завдяки своїм характеристикам гра виступає як органічний елемент способу життя літніх людей, наповнюючи їхнє нерідко одноманітне повсякдення яскравими емоціями та новими барвами (Коношенко, 2017, с. 76). Для цієї вікової категорії особливо актуальні як ігри на свіжому повітрі, так і ті, що проходять у закритих приміщеннях. Це можуть бути як рухливі ігри, так і настільні. Однак найбільшу популярність серед людей третього віку мають саме настільні ігри: шашки, шахи, лото, доміно та ін.

Релаксаційно-розважальні технології найбільше реалізуються у святковій діяльності. Свято є однією з найважливіших соціально-культурних форм для людей похилого віку. Його значимість пов'язана, насамперед, із тим, що воно не є регулярною і частою подією в їхньому житті, як це могло бути раніше. Свято стає особливим і рідкісним явищем, а його цінність полягає саме в унікальності цього досвіду. Крім того, свята набувають особливої ваги, оскільки вони вносять різноманітність у повсякденне життя людей похилого віку. Зазвичай їхній будень складається зі звичних справ, таких як самообслуговування чи виконання рутинних завдань, пов'язаних із побутом. Свята порушують звичний ритм життя, додаючи радість та нові емоції (Іванова, 2023). Масові святкування, завдяки своїй видовищності, ідейності та охопленню усіх верств суспільства, дозволяють людям похилого віку відчути себе частиною великих національних чи навіть світових подій. Це створює відчуття єднання та причетності до важливих історичних моментів.

Таким чином, у взаємозв'язку та взаємозумовленості різноманітних технологій літні люди включені в активну соціально-культурну діяльність, яка сприяє їхній ефективній ресоціалізації.

Висновок. Ресоціалізація є цілеспрямований, послідовний процес, зумовлений, з одного боку, психолого-педагогічною підтримкою особистості літньої людини активно включатися в соціальне та культурне середовище шляхом освоєння соціальних ролей, поведінкових моделей, цінностей та підтримкою навичок взаємодії з широким колом соціально значущого оточення. З іншого боку, – суб'єктно-індивідуальним прагненням людини похилого віку до пошуку нових життєвих смислів та особистісного цілепокладання шляхом самореалізації, самоактуалізації та саморозвитку. Ресоціалізація людей похилого віку здійснюється за допомогою культурно-дозвіллевих технологій, які мають ресурс впливу як на окрему особистість людини, так і на групи людей похилого віку в цілому. Вказані ресурси забезпечують умови і створюють передумови для цільового включення людей похилого віку в активну соціальну діяльність і здійснюють їх інтеграцію в різноманітне культурне життя. Перспективу подальших досліджень убачаємо в підготовці майбутніх соціальних працівників до здійснення соціальної роботи з ресоціалізації людей похилого віку засобами культурно-дозвіллевої діяльності.

Список використаної літератури

1. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2023. 220 с.
2. Коношенко С. В. Виховний потенціал дозвілля у соціально-педагогічній роботі з підлітками. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. № 1(306). Ч. 1. С. 75–80.
3. Кухта М. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні : монографія. Київ : КНУ-КиМ, 2018. 304 с.
4. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. / 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2014. 575 с.

5. Чаграк Н. І. Теорія і практика освіти людей похилого віку у США (1962–2015 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 506 с.

References

1. Ivanova, I. B. (2023). *Sotsialna robota z liudmy pokhyloho viku* [Social work with the elderly]. Kyiv: Universytet «Ukraina» [in Ukrainian].
2. Konoshenko, S. V. (2017). *Vykhovnyi potentsial dozvillia u sotsialno-pedahohichnii roboti z pidlitkamy* [The educational potential of leisure in socio-pedagogical work with adolescents]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical Sciences*, 1(306), 75–80 [in Ukrainian].
3. Kukhta, M. (2018). *Sotsialnyi potentsial liudei starshoho viku v Ukraini* [Social potential of older people in Ukraine]. Kyiv: KNUKiM [in Ukrainian].
4. Tiuptia, L. T., & Ivanova, I. B. (2014). *Sotsialna robota: teoriia i praktyka* [Social work: theory and practice]. 3-tie vyd., pererobl. i dopovn. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Chahrak, N. I. (2019). *Teoriia i praktyka osvity liudei pokhyloho viku u SShA (1962–2015 rr.)* [Theory and practice of education for the elderly in the United States (1962 – 2015)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Коношенко С. В., Коношенко Н. А., Трубник І. В. Соціальна робота з ресоціалізації людей похилого віку засобами культурно-дозвілєвої діяльності

Період старості пов'язується із відривом людини від соціальної реальності, яка втрачає для неї значущість через втрату активності як психофізіологічної, так і соціально-культурної. Обґрунтовано, що інтеграція в значущі соціальні спільноти та включення до різних видів культурно-дозвілєвої діяльності є потужним психологічним і культурним механізмом подолання різноманітних депривацій людей похилого віку.

Ресоціалізація людей похилого віку розуміється як соціально-педагогічний процес, що здійснюється за допомогою технологій, які мають організаційно-інструментальний і соціально-культурний ресурс. Вказані ресурси забезпечують умови і створюють передумови до цільового повернення людей похилого віку до соціально активної діяльності та інтеграції в різноманіття культурного життя.

Розкрито потенціал технологій (комунікативні, пізнавальні, креативні, ігрові, релаксаційні, розважальні) соціальної роботи у ресоціалізації людей похилого віку засобами культурно-дозвілєвої діяльності. Комунікативні технології показано інструментом реалізації комунікативної діяльності, спрямованої на формування комунікативної культури особистості похилого віку з метою її взаємодії з різними суб'єктами процесу спілкування, використовуючи різноманіття форм і засобів спілкування. Мета пізнавальних технологій вбачається в освоєнні людьми похилого віку нового соціального знання або оволодіння сучасними засобами інформаційних комунікацій. Продемонстровано потенціал креативних технологій, що спрямований на реалізацію творчого початку кожної літньої людини. Обґрунтовано, що серед різноманітності ігор для людей третього віку найбільш властиві ігри настільні: шашки, шахи, лото, доміно та ін. Релаксаційні і розважальні технології рекомендовано реалізовувати у святковій діяльності, оскільки свято дуже важливою для людей похилого віку соціально-культурною формою. Обґрунтовано, що лише при комплексному використанні всіх цих технологій процес ресоціалізації може ефективно сприяти вирішенню проблем адаптації та культурної інтеграції людей похилого віку.

Ключові слова: люди похилого віку, соціальна робота, ресоціалізація, дозвілєва діяльність, культура, технологія.

Konoshenko S. V., Konoshenko N. A., Trubnyk I. V. Social work for the resocialization of the elderly by means of cultural and leisure activities

The period of old age is associated with a person's detachment from social reality, which loses its significance for him due to the loss of both psychophysiological and socio-cultural activity. It is substantiated that integration into significant social communities and inclusion in various types of cultural and leisure activities is a powerful psychological and cultural mechanism for overcoming various deprivations of the elderly.

Resocialization of the elderly is understood as a socio-pedagogical process carried out with the help of technologies that have an organizational-instrumental and socio-cultural resource. These resources provide conditions and create prerequisites for the targeted return of the elderly to socially active activities and integration into the diversity of cultural life.

The potential of technologies (communicative, cognitive, creative, game, relaxation, entertainment) of social work in the resocialization of the elderly by means of cultural and leisure activities is revealed. Communicative technologies are shown as a tool for the implementation of communicative activities aimed at forming the communicative culture of an elderly person in order to interact with various subjects of the communication process, using a variety of forms and means of communication. The goal of cognitive technologies is seen in the acquisition of new social knowledge by the elderly or mastery of modern means of information communications. The potential of creative technologies aimed at realizing the creative beginnings of every elderly person has been demonstrated. It is substantiated that among the variety of games for people of the third age, board games are the most characteristic: checkers, chess, lotto, dominoes, etc. Relaxation and entertainment technologies are recommended to be implemented in holiday activities, since the holiday is a very important socio-cultural form for the elderly. It is substantiated that only with the integrated use of all these technologies, the process of resocialization can effectively contribute to solving the problems of adaptation and cultural integration of the elderly.

Key words: elderly people, social work, resocialization, leisure activities, culture, technology.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого
доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026